

Trelleborg-problemer

De danske vikingeborge og deres historiske baggrund

“Väl i högre grad än någonsin mossfynden ställer fornborgen Trelleborg forskningen inför historiska problem.” Således kommenterede Lauritz Weibull¹ de overraskende resultater, som Poul Nørlund i 1930'erne nåede ved udgravningen af voldstedet Trelleborg ved Slagelse i det vestlige Sjælland.² Den store ringborg, af hvilken kun de græsklædte volde var levnet, havde vist sig at være en befæstet kaserne fra vikingetidens slutning, opbygget efter et sindrigt geometrisk system, der var udstykket i terrænet med imponerende præcision og fulgt med et pedanteri, som kun højt udviklede militære enheder kan præstere. De Jomsvikinger, som Lauritz Weibull et kvart sekel tidligere havde slået så grundigt for panden, at man aldrig troede at skulle møde dem igen i seriøs historieskrivning, genopstod her med et af Sjællands jord. Fundet kom så uventet, så aldeles uden sammenhæng med den hidtidige viden om denne fjerne tid, at det både historisk og arkæologisk måtte være yderst vanskeligt at tyde borgen og udrede dens funktion og mening.

I dag – 25 år efter Trelleborg – kan vi på flere punkter afrunde og supplere billedet. Det siger sig selv, at udgravningerne på Trelleborg måtte afstedkomme en formelig jagt på rundborge over det ganske land, ja i hele Norden og i Eng-

Foredrag på det nordiske historikermøde i Lund august 1961.

Foredraget er gengivet efter manuskriptet, idet enkelte mindre ændringer dog er foretaget og henvisninger indføjet til den litteratur, der direkte omhandler vikingeborgene.

¹ LAURITZ WEIBULL: Fornborgen Trelleborg. Scandia XX: 2, 1950, p. 283-89.

² POUL NØRLUND: Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV, 1. København 1948.

land og Nordtyskland med. Foreløbig har tre andre anlæg – alle inden for det nuværende Danmark – vist sig at høre til Trelleborgs nærmeste familie. Det er *Aggersborg*³ ved Limfjordens nordre bred, *Fyrkat*⁴ ved Hobro i Østjylland og et anlæg på *Nonnebakken* i Odense by. Disse tre voldsteder blev alle undersøgt af den skarpsindige arkæolog C. G. Schultz, der før sin tidlige død i 1958 desværre ikke nåede at publicere andet om de nyfundne anlæg end en artikel om de første udgravninger på Aggersborg.

I Trelleborg havde Poul Nørlund fundet 16 store ens huse inden for ringvolden, samlet fire og fire i fire karreer; femten tilsvarende huse havde plads i en forborg, her anbragt radiært i forhold til ringvoldens centrum. På Nonnebakken og Fyrkat findes ligeledes 16 huse i karreer bag ringvolden, men ved disse anlæg er ingen forborg påvist, og der er grund til at tro, at i hvert fald Fyrkat ingen har haft. Her synes en del af borghusene at have været brugt som magasinbygninger, og denne borg kan da ikke have været beregnet til at rumme så mange mennesker som Trelleborg, der uden vanskelighed må kunne have taget en besætning på 1,000 mand eller mere.

Langt den betydeligste af borgene er imidlertid Aggersborg. Her er ganske vist ingen forborg, men til gengæld hele 48 huse inden for ringvolden, der måler 240 meter i diameter mod Trelleborgs 136 og Fyrkats og Nonnebakkens 120 – og hvert hus er næsten 33 meter langt, d. v. s. 10 % længere end borghusene på Trelleborg.

Borgene er altså ikke lige store, og der er også andre forskelle imellem dem. Således har Trelleborg og Nonnebakken begge haft sværere og højere volde end de jyske anlæg. Endvidere er der detailforskelle i husenes udformning, i portsystemet etc., men der er ingen variationer i selve grundlaget: det geome-

³ C. G. SCHULTZ: Aggersborg. Vikingelejren ved Limfjorden. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, p. 91–108.

⁴ OLAF OLSEN: Fyrkat. Nationalmuseets blå Bøger. København 1959.

triske system med de fuldstændigt cirkulære volde med plankeklædte facader, med porte præcist i de fire verdenshjørner og med koncentriske voldgrave, ej heller i husenes plantype og placering. Her følges skemaet pedantisk og konsekvent (fig. 1).

Den arkæologiske debat om Trelleborg har koncentreret sig om borgtypens afstammingsforhold og husenes udformning. Ingen af disse spørgsmål er af afgørende betydning for vurderingen af borgenes historiske placering, og i dette forum af historikere skal det derfor blot nævnes, at udgravningerne på Fyrkat synes at skulle bringe en vis afklaring af hustypen, der utvivlsomt er af hjemlig oprindelse. Spørgsmålet om borgtypens forbilleder kan derimod næppe besvares med større sikkerhed på nuværende tidspunkt.⁵

Et arkæologisk problem må imidlertid berøres, før en historisk vurdering kan foretages. Det er borgenes datering.

Poul Nørlund henførte Trelleborg til Svend Tveskægs og Knud den Stores tid, men betonedede samtidigt, at denne tidsfæstelse hvilede på et usikkert grundlag. En del af fundmaterialet fra voldstedet må nemlig stamme fra en ældre bebyggelse på stedet, og Nørlund mente også, at der havde været en sporadisk beboelse på Trelleborg, efter at den var opgivet som fæstning. Ydermere er antallet af daterbare løsfund ikke stort. Lad os da

⁵ Større bidrag til debatten om Trelleborg-huset er givet af Palle Lauring og A. Hoff-Møller i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1952 samt af Johan Larsen i samme tidsskrift 1957. – Poul Nørlund tog ikke klar stilling til spørgsmålet om borgtypens oprindelse, men nøjedes med at pege på romerlejrenes gromatiske teknik, de saksiske ringborge samt visse runde borganlæg i England. H. P. L'Orange (*The illustrious ancestry of the newly excavated Viking Castles Trelleborg and Aggersborg. Studies presented to David Moore Robinson 1951*) vil derimod søge forbilledet i de store runde byer i den arabiske verden og henviser især til det i året 762 grundlagte Bagdad. Siden har Johs. Brøndsted (*Danmarks Oldtid. Bd. III. 2. udg. 1961*) peget på Byzans som ophavssted for typen. I modsætning hertil hævder Vilh. la Cour i en endnu upubliceret afhandling (forelagt for Det kgl. nordiske Oldskriftselskab 1962; agtes trykt som excurs i *Danske Voldsteder, Hjørring amt*), at der på vesteuropæisk grund er tilstrækkelige forlæg for borgtypen, den gromatiske teknik dog undtaget.

med Nørlund nøjes med at fastslå, at fundene har deres tyngdepunkt omkring år 1000 og lidt ind i det følgende århundrede.

På Fyrkat er fundomstændighederne bedre, idet der hverken findes ældre eller yngre bosætning på voldstedet. Til gengæld er der ikke mange løsfund, og kun en lille del af disse lader sig datere med en nogenlunde snæver margin. Vigtigst er et fragment af et guldfiligran-hængesmykke og et bronzespænde af gotlandsk type, til hvilke der er paralleller i skattefund og gravfund fra 900-tallets slutning og 1000-tallets begyndelse.

For Aggersborg er billedet mindre klart. Her fandtes nemlig under ringborgen en anselig ældre landsby, der øjensynligt var nedrevet for at give plads for borgen, og det har vist sig overordentlig svært at skelne mellem fund fra landsbyen og fund fra borgens tid. Det store materiale er iøvrigt endnu ikke gennemarbejdet. C. G. Schultz var imidlertid tilbøjelig til at anse Aggersborg for at være væsentlig yngre end Trelleborg, dels på grund af et fund af en Otto III-mønt i en grube fra landsbyen, dels – og især – fordi der i borghusenes gavle og voldkonstruktionen optræder en slags bulværk, en vægkonstruktion med vandretliggende tømmer, hvilket skulle være et yngre og mere udviklet træk end den på Trelleborg anvendte stavkonstruktion og pege frem mod middelalderen.⁶

Den famøse grube med mønten kan imidlertid udmærket tilhøre borgen⁷ – en tilsvarende grube forekommer således på Fyrkat. Det er endvidere i høj grad tvivlsomt, om tømmerkonstruktionen på Aggersborg tåler sammenligning med det egentlige middelalderlige bulværk, hvor det vandretliggende tømmer er fastholdt i noter i lodretstillede stolper. På Aggersborg er tømmeret på enkleste måde indspændt mellem stolper, der er nedrammet skiftevis indenfor og udenfor vægflugten. Denne

⁶ C. G. SCHULTZ: anf. skr. p. 108.

⁷ Selv i tilfælde af at gruben tilhører landsbyen under borgen, vil møntfundet ikke forskyde Aggersborgs datering væsentligt i forhold til de øvrige vikingeborge, men blot sætte tidsrummet 996-1002 som terminus post quem for borgens opførelse.

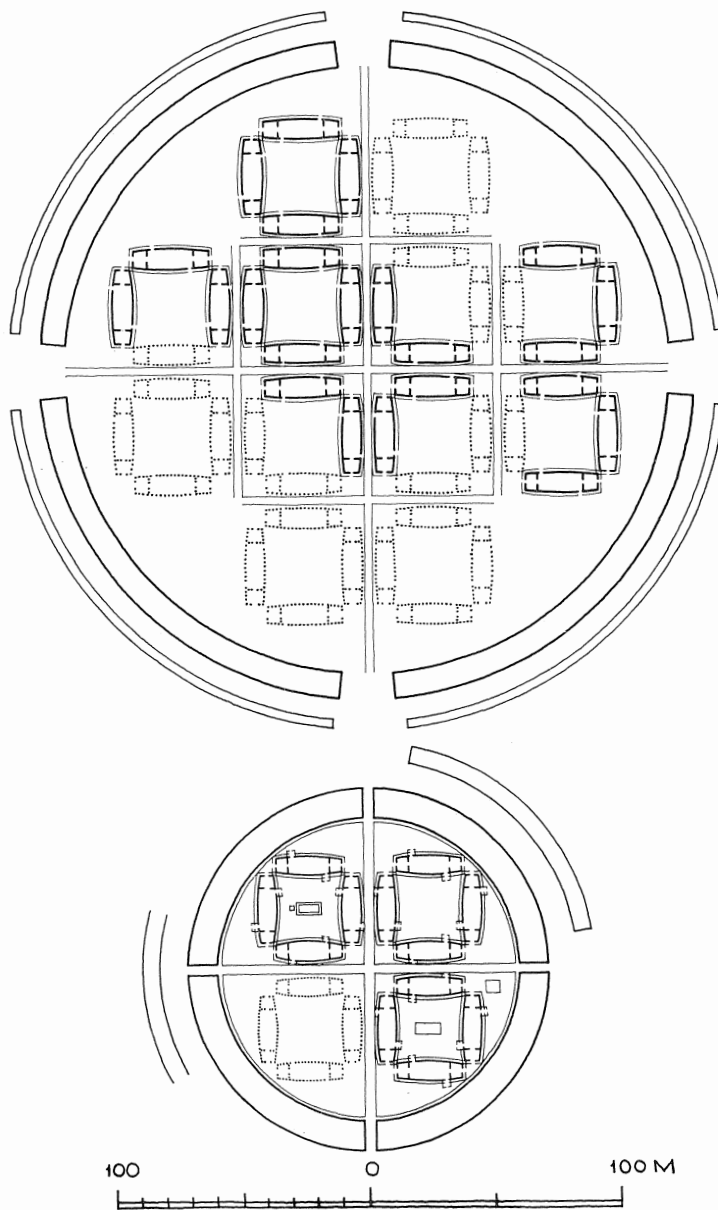

Fig. 1 a. Aggersborg og Fyrkat. Grundplan 1:3000. Ikke udgravede hustomter er markeret ved stiplede kontur. Tegnet af Holger Schmidt.

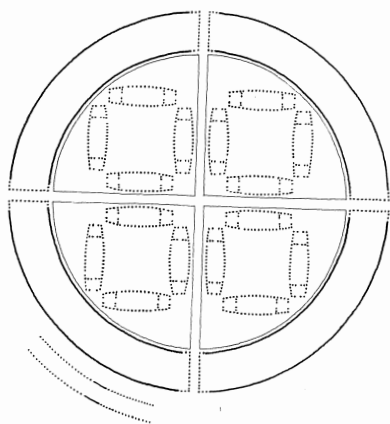
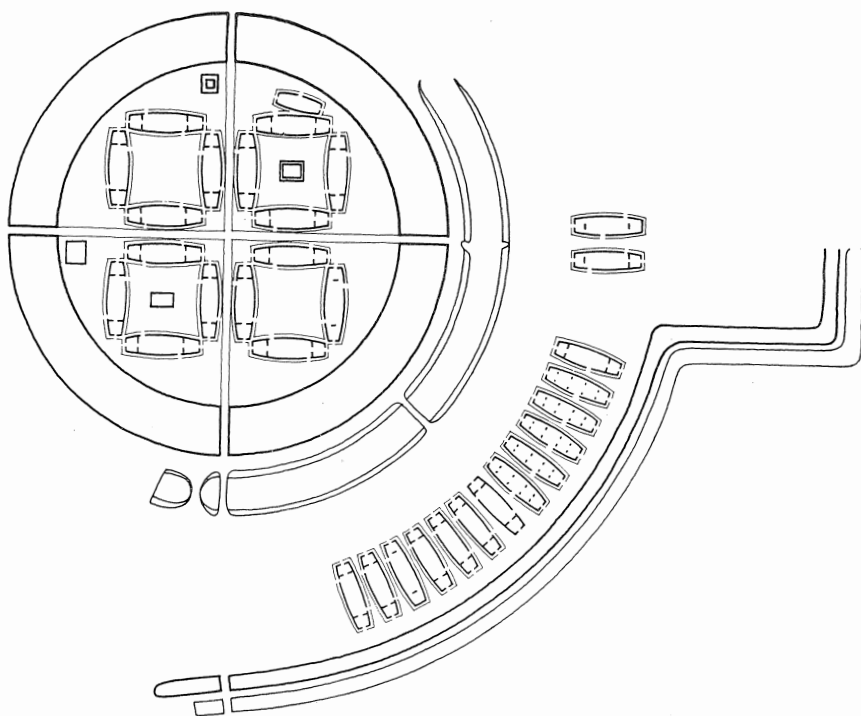

Fig. 1 b. Trelleborg og anlægget på Nonnebakken i Odense. Grundplan 1:3000. På Nonnebakken er endnu ikke lokaliseret nogen hustomt på borgpladsen, men husenes sandsynlige beliggenhed er skitseret ved stiplede kontur. Tegnet af Holger Schmidt.

konstruktionsform er ingenlunde ukendt i vikingeboplads er optræder bl. a. i Hedeby.

I stedet kan der være grund til at fæste sig ved overensstemmelserne mellem Aggersborg og Fyrkat, hvor der for øvrigt findes "bulværk" af ganske samme udformning som i Aggersborg. Disse to borge hører meget nøje sammen. Der er således sammenhæng mellem detailler i hustypen, som ikke findes på Trelleborg, og i anlæggenes dimensioner er der nøje korrespondance, idet Aggersborgs indre diameter er *præcis* den dobbelte af Fyrkats. Sidst, men ikke mindst er voldens komplicerede opbygning med skjulte forankringer i voldlivet så at sige identisk i de to borge (fig. 2). Et træk som dette, der ikke var synligt for øjet, når volden først var rejst, kan ikke på Aggersborg være kopieret mange årtier efter at Fyrkat var opført. De to borge må være nogenlunde samtidige.

På Nonnebakkens plads i Odense ligger nu huse, og den arkæologiske udforskning har måttet indskrænkes til enkelte søgegrøfter under græsplæner og i køkkenhaver. Alligevel kan vi til dette sted henføre ikke mindre end tre, ja måske endog fire skattefund, som er gjort længe før man erkendte, at en vikingeborg havde sin plads her.⁸ To af disse fund indeholdt mønter – tilsammen 23 brudstykker af kufiske mønter, en enkelt Otto I-mønt og 9 Hedeby halvbrakteater. Nogen nøjagtig datering kan man ikke udlede af disse mønter; her er det undtagelsesvis smykkerne, der fortæller mest. To runde sølvfiligranspænder svarer i type til et spænde i Tolstrup-skatten, der er nedlagt kort efter år 1000, og et tredje filigranspænde og en armring tilhører former, der – for at citere Roar Skovmand – først optræder i skatte nedlagt efter o. 970.

⁸ ROAR SKOVMAND: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1942, p. 84–86. Fundene er her publiceret som nr. 28, 28 a og 30 i gruppe II (Skattefund, nedlagt i tiden 900–1016). Nr. 30 angives ikke fundet på Nonnebakken, men "i en Bakke paa Hunderup Bys Mark". Denne bakke er imidlertid identisk med voldstedet.

Det er naturligvis en svaghed ved disse fund, at deres tilknytning til borganlægget på Nonnebakken ikke er umiddelbart bevislig. Da voldstedet imidlertid ligger på den søndre side af Odense Å, medens egentlig bybebyggelse i ældre tid udelukkende fandtes nord for åen,⁹ er der dog næppe større grund til at betvivle, at skattene er nedlagt i borgens tid.

Hvis vi skal sammenfatte de vidnesbyrd, der her kortelig er gennemgået, bliver resultatet ikke meget forskelligt fra det, som Poul Nørlund med sin sikre intuition nåede ved vurderingen af Trelleborgs alder. De fire borge må være nogenlunde jævn gamle. Alle tilhører de tiden omkring år 1000. En arkæologisk datering af deres grundlæggelse til tiden mellem ca. 970 og 1020 kan ikke være uforsvarlig.

Før vi ser på de historiske aspekter ved denne datering, bør der falde nogle ord om borgenes funktionstid.

Ud fra løsfundene anslog Poul Nørlund, at der ikke havde været regulær bosættelse på Trelleborg efter 1000-tallets midte. På Fyrkat synes bosættelsen at have været af endnu kortere varighed. Her er færre løsfund end på Trelleborg, dette til trods for at al opgravet jord på Fyrkat er undersøgt i sold, hvilket ikke skete på Trelleborg. Intet fund fra denne borg behøver at være væsentlig yngre end år 1000. Fyrkat er gået til grunde ved en brand, der altså allerede kan have fundet sted i Svend Tveskægs tid.

Borgen på Nonnebakken må lades ude af betragtning i denne forbindelse. Den er endnu så lidt kendt, at man ikke kan drage slutninger om bosættelsens varighed.

Derimod frembyder Aggersborg interessante problemer. Den er den eneste af de fire borge, der nævnes i historiske kilder. I Ælnoths helgenbiografi over Knud den Hellige berettes det, hvorledes de oprørske bønder under jagten på kong Knud stormede og ødelagde Aggersborg. Denne borg skulle således have

⁹ Nonnebakken har navn efter et nonnekloster, som blev oprettet her i 1100-tallet, men allerede inden 1201 var flyttet til Dalum.

stået helt til 1086. Dog, der er ingen vished for, at det var *vingelejren* Aggersborg, der blev ødelagt ved denne lejlighed. Ælnoths Aggersborg kan også have stået, hvor det middelalderlige Aggersborg fik sin plads, og hvor den nuværende Aggersborggård ligger, nemlig mellem vikingeborgen og Limfjordens bred. At dette er tilfældet, antydes af et påfaldende træk ved husene i borgen. Disse er – som i de andre vikingeborge – jordgravede, d. v. s. at det lodrette bygningstømmer hverken hvilede på en syld af sten eller på fodremme af træ, men var sat direkte ned i jorden. Dette er konstruktivt en udmærket løsning, men den er behæftet med den svaghed, at det jordgravede tømmer i tidens løb rådner ved jordoverfladen og derfor hyppigt må lappes, udskiftes eller understøttes med sten. Sådanne reparationer vil ved husets udgravning uvægerligt give sig til kende for arkæologen. I vikingeborgene – og altså også på Aggersborg – fremtræder husenes væghuller imidlertid stort set uforstyrret af reparationer – i slående kontrast til de civile huse af samme type og størrelsesorden, der kendes fra den ældre landsby under Aggersborg.

Dette kan kun betyde, at borghusene havde en kort brugstid. *Hvor* kort kan naturligvis ikke siges på år og dato, men det kan nævnes, at det forsøgshus i fuld størrelse, som for knapt 20 år siden blev rejst på Trelleborg, allerede nu viser angreb af råd i jordoverfladen, og at denne skade må udbedres inden for de nærmeste år, såfremt huset skal blive stående. Det må derfor anses for utænkeligt, at et borghus skulle kunne stå blot 50 år uden gennemgribende reparationer.

Sådanne har ikke fundet sted på Aggersborg. Hvis borgen er rejst omkring år 1000, må den have været i forfald allerede ved århundredets midte, og i 1086 har den næppe været beboelig. At man i en nødssituation har måttet tage denne ruin i brug er selvfølgelig muligt, men en intakt fæstning har den givetvis ikke været.

Ælnoth giver en detaljeret beskrivelse af overfaldet på bor-

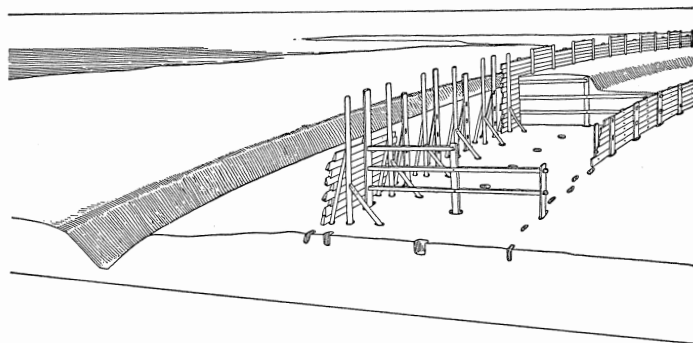
gen. Hans beretning er imidlertid retorisk præget og indeholder næppe autentiske oplysninger af større værdi. Men det bør måske dog anføres, at hvis der er nogen som helst realitet bag Ælnoths beretning om, hvorledes kongsmænd under kampen i borgen blev kastet i vandet, da kan slaget ikke have stået i vikingeborgen, hvis voldgrave altid har været tørre, og hvis sydport dengang lå mindst 80–100 meter fra Limfjordens bred. Man forestille sig blot de vendsysselske bønder på stadig fart mellem borgen og Limfjorden med nedlagte kongsmænd!

Vikingelejren Aggersborg kan – som Trelleborg og Fyrkat – kun have fungeret efter sin bestemmelse i en kort periode. Med dette in mente kan vi vende os til spørgsmålet om borgenes formål og deres historiske baggrund.

Først: Hvem byggede borgene? Poul Nørlund fandt det mest sandsynligt, at Trelleborg var skabt af kongemagten. Her over for gjorde Lauritz Weibull i sin anmeldelse af bogen om Trelleborg gældende, at kongedømmet under Svend Tveskæg og Knud den Store endnu var i sin fremkomst. Magten lå i lige eller højere grad hos de store høvdinge og deres hirdmænd. Trelleborg – siger han – hører hjemme i brydningstiden mellem kongemagt og høvdingedømme. Muligvis var bygherren en datternes konge, men – fortsætter Weibull – “lika möjligare eller möjligare de hövdingar, som med sina flottor och sitt manskap ännu i Svend Estridsens tid dominerade de danska farvattnen.”¹⁰

Påvisningen af de tre andre borge af Trelleborgtypen underbygger Poul Nørlunds opfattelse. At stormænd på Sjælland, på Fyn og i Jylland ved samme tid på eget initiativ skulle have givet sig til at bygge kæmpestore borge af stort set samme specielle udformning, er ikke nogen rimelig tanke. Det er muligt, ja sandsynligt, at rigets stormænd her medvirket ved opførelsen af disse anlæg, men gennemførelsen af et så vældigt byggeri af i princippet identiske borge på vidt forskellige steder i riget kunne kun sikres af en stærk centralmagt, altså af kongen.

¹⁰ LAURITZ WEIBULL: anf. skr. p. 287 ff.

AGGERSBORG VOLDEN

FYRKAT VOLDEN

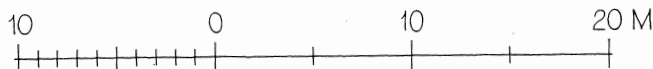

Fig. 2. Voldsystemet på Aggersborg og Fyrkat. Foroven rekonstruktion af Aggersborg-volden efter C. G. Schultz. Derunder udsnit af udgravningsplanerne med voldenes stolpehuller og voldgravene indtegnet.

Til hvilket formål skabte kongen da disse borge? Når dette spørgsmål skal besvares, må man både betragte anlæggenes indretning og forsvarsværker, deres placering i terrænet og deres beliggenhed i riget.

Her falder borgenes rummelighed først i øjnene. På Trelleborg kunne – som allerede nævnt – alene i de store borghuse

skønsviis bo ca. 1,000 mand, uden at forholdene blev trange. Aggersborg kunne rumme det tredobbelte tal og kom da – når borgen var fuldt belagt – til at fungere som en af rigets største byer, ja måske som den største. Man skal dog ikke forestille sig, at et normalt købstadsliv har udfoldet sig herinde. Et bysamfund ville omgående sprænge bebyggelsens snærende uniformitet, og det samme ville vel gælde, såfremt anlæggene var tænkt som tilflugtsborge for civilbefolkning i ufredstid. Kun militære enheder under streng disciplin ville kunne tilpasse sig de livsvilkår, som den stramme bebyggelsesplan dikterede. Milieuet på borgpladsen er ikke byens, men kasernens.

Men vikingeborgene var ikke blot kaserer. De lå samtidig som stærke fæstninger, beskyttet af grave og volde. Voldgravene er kun af ringe militær værdi, især i de jydsk-anlæg. På Fyrkat er den søndre grav end ikke fuldført. Til gengæld er voldene opført med stor fortifikatorisk omtanke og ved en så enorm indsats af mandskab og forbrug af tømmer og græstørv, at de ikke kan være rejst for et syns skyld. Man har ønsket at sikre anlæggene effektivt mod angreb.

Dette ses også af borgenes beliggenhed. De ligger alle ved vandløb, således at man kunne sejle helt frem til deres umiddelbare nærhed, men dog på steder, hvor navigationsforholdene var så vanskelige, at et større antal skibe ikke på een gang kunne indlede et overraskende angreb på borgen. At det forholder sig således ved Trelleborg, Nonnebakken og Fyrkat, der er placeret ved relativt smalle åløb, turde være indlysende. Men også Aggersborg, der ligger ud til Limfjorden, er beskyttet på tilsvarende vis. Fjorden er på dette sted meget grund langt ud fra bredden, og selv for vikingetidens lidet dybtgående fartøjer må sejladsen til borgen have været henvist til smalle sejlrender, som vel endog tildels var kunstige.

Ligger borgene således vel beskyttede mod angreb *fra søen*, er de til gengæld ikke egnede som udgangspunkt for defensiv søkrigsførelse i de danske farvande. Trelleborg ligger så langt fra

Storebælt, at skibe herfra ikke tilstrækkelig hurtigt ville kunne spærre bæltet for en pludseligt opdukkende fjendtlig flåde. På samme måde ligger Fyrkat for langt fra sejlruten langs den jydsk østkyst, og anlægget på Nonnebakken kan heller ikke tillægges nogen betydning for kystbeskyttelsen. Selv for Aggersborg, der dog ligger ved en af den baltiske søfarts vigtigste udfaldsveje mod Vesteuropa, kan sikringen af vandvejen ikke have været den primære funktion. I så fald ville borgen ikke være lagt ved den lavvandede kyststrækning ved Aggersborg, men f. eks. tre kilometer østligere, ved Aggersund, hvor fjorden er smallest og vanddybden stor helt ind til kysten.

Vikingeborgene kan da ikke have haft til formål at værne det danske kystland mod angreb fra søen. Borgene beskytter ikke andre end sig selv. Derimod er det påfaldende, at de alle ligger i nærheden af centrale vejlinier: Trelleborg ved den sjællandske og Nonnebakken ved den fynske tværvej, Fyrkat ved den østjydske hovedvej og Aggersborg ved en af de vigtigste vejforbindelser fra Vendsyssel til det jydsk fastland. Det er, som om man fra borgene har skullet kunne beherske store landområder og holde trafikken på hovedvejene under opsyn. Hvis borgene ud over deres funktion som kaserne har haft en militær mening, har denne altså været indadvendt, rettet mod det danske folk, mod danske bønder i deres landsbyer og på vejene og ikke mod angribere fra søen.

Vi kan nu vende tilbage til spørgsmålet om borgenes byggherre, der – hvis den ovenfor skitserede datering er holdbar – enten må være Harald Blåtand eller hans søn Svend Tveskæg. Skal vi komme spørgsmålet på nærmere hold, må vi søge at afgøre, om nogen af disse to konger kunne tænkes at have haft årsag til at rejse sådanne store kaserne-borge og samtidigt besad magt og midler til gennemførelsen af et så storstilet byggeri.

Årsag havde de vel begge, Harald, der samlede riget, og Svend, der tilbragte sit liv i stadig krig, først i hjemlandet, siden på vikingefærd. Begge konger må bestandigt have stået over for

en aktiv og passiv modstand fra separatistiske landsdele, selv-rådige stormænd og vrangvillige bønder.

Efter alt at dømme var vikingeborgene endnu ikke rejst, da kong Harald vandt sig al Danmark. De kan tidligst være opført et eller to årtier senere og måtte, hvis de var Haralds værk, snarest opfattes som en manifestation af kongens nyerhvervede magt, en advarsel til det danske kongedømmes indre fjender mod at søge at splitte det rige, som nys var blevet et.

Om kong Harald virkeligt havde brug for så stærke midler for at holde sit rige i ro, er vi afskåret fra at dømme om. Dertil er vor viden om Danmark i hans tid for sparsom. Men vi kan rejse det spørgsmål, om Haralds ressourcer strakte til det enorme kasernebyggeri og – hvad der i længden måtte være endnu mere bekosteligt – at holde borgene beboet med betalte soldater. Thi at det var professionelle krigere, der var stationeret i borgene, kan næppe betvivles. De danske bønder kunne nok under visse omstændigheder opbydes til ledning og landeværn, men der er ikke den ringeste grund til at antage, at konge eller landsting kunne forpligte dem til at yde kasernebetjening i deres eget land.

Borgene må være beregnet for kongens egne landsknægte. Men magtede kong Harald at holde så store styrker under våben? Der må jo være tale om adskillige tusinde mand. Under en vellykket angrebskrig ville det vel kunne gå – da havde man om ikke andet så dog udplynningen af befolkningen i fjendelandet at falde tilbage på. I fredstid måtte udgifterne ved den stående hær derimod udredes af kongemagtens egne indtægter og rettigheder. Og hvor store var de?

I den ældre middelalder holdt kongen en fast vagtstyrke, en hird, der – så vidt man kan skønne af kilderne – var af yderst beskednen størrelse. Knud den Helliges hird har man således anslået til at omfatte et halvt hundrede mand.

Andre former for stående hær end hirden synes ikke at have eksisteret i den tidlige middelalder. Først i Valdemarstiden fandt

en udbygning af de kongelige hærstyrker sted i forbindelse med en omlægning af hele krigstjenestens form. Umiddelbart er der ikke grund til at tro, at Harald Blåtand i fredstid skulle have evnet at holde en vagtstyrke, der var op mod hundrede gange større end den, Knud den Hellige havde omkring sig et hundredår senere.

Hvis man vil hævde, at der foreligger en anden historisk situation, og at de to konger repræsenterer hver sin samfundsorden, kan der henvises til en tidligere kilde, der peger i samme retning: Som bekendt aftakkede Knud den Store i 1018 den vældige vikingehær, som havde erobret England, og beholdt kun et udvalgt korps, der i den angelsaksiske krønike opgøres til 40 skibe, d. v. s. ca. 2.000 mand, hos Svend Aggesen derimod til 3.000 mand – altså under alle omstændigheder ikke mere end Aggersborg alene kunne rumme bag sine volde. Når den mægtige kong Knud kunne nøjes – eller måtte nøjes – med en så lille styrke til sikring af sine vidtstrakte riger, er det vanskeligt at tro, at Harald Blåtand skulle have formået at holde en større permanent hær alene i det lille Danmark. De fire vikingeborge kan næppe med rimelighed knyttes til Harald Blåtands historie.

Kun i en periode med stadig krig er de store borge mulige. En sådan findes – til overflod – i Svend Tveskægs tid. Kong Svend var vikingekongen par excellence. Hans liv var en tilværelse i evig kamp og kiv. Han indledte sit virke med at rejse væbnet oprør mod sin far og forfølge ham til døden, øvede dernæst ufred i Nordtyskland og Norden for endeligt – som højdepunktet i sin livsgerning – at hærge og udplyndre England i næsten 20 år, indtil det forpinte rige omsider faldt i hans hånd.

Kong Svends virke i England kan i store træk følges i optegnelserne i den angelsaksiske krønikes forskellige redaktioner, der giver et nogenlunde samstemmende indtryk af begivenhedernes forløb. Det begyndte beskedent med, at kong Svend i 994 sluttede sig til Olaf Tryggvesens vikingeflåde, der i nogle

år med udbytte havde øvet hærtog i England. Sammen plyndrede de i Sydengland og belejrede London, hvor de sluttede fred med kong Æthelred mod en tribut på 16,000 pd. sølv. Olaf Tryggvesen overholdt freden og viste sig ikke mere i England. For Svend blev det lette og udbytterige togt derimod kun en fristelse til nye angreb, og år efter år dukkede den danske flåde op ved Englands kyster, plyndrede, brandskattede og hærgede stadig større dele af landet, tog danegæld og sluttede fred på skrømt for i næste øjeblik at gribe til våben igen. I 1013 måtte England give op og tage Svend til landets konge.

Af krønikens korte notitser fornemmer man, hvorledes vikingehæren i disse år bestandigt voksede i størrelse og slagkraft. Det engelske forsvar var numerisk overlegent, men svækket af hærens forældede opbygning og modsætninger mellem stormændene indbyrdes. Det kunne ikke modstå de velorganiserede angreb og blev gang på gang overrumplet ved vikingernes hurtige bevægelser rundt i landet. Erobringen af England blev foretaget af en yderst disciplineret hær under en stedse stærkere centralledelse. De større og mindre vikingeskarer, som hidtil havde opereret hver for sig eller i tilfældige forbund, blev samlet under een hånd. Denne hånd var kong Svends. Hen imod slutningen af felttoget i England må han have rådet over større hærstyrker end nogen dansk vikingekonge før ham.

De stadige togter i England måtte skabe en stor krigerkaste i Danmark – en skare af mænd, der ikke drog i ledning for at skaffe midler til at bosætte sig, men for hvem den lette krig var blevet et godt og fedt erhverv, som de sandelig ikke ønskede at ombytte med ploven. For disse folk må vi antage, at vikingeborgene er rejst, som vinterkaserner og træningslejre til disciplinering af de professionelle krigsfolk, som det næppe heller var tilrådeligt at give alt for frie tøjler mellem togterne i det fremmede. Samtidigt har borgene – som tidligere nævnt – hævdet enheden i det danske rige ved deres strategiske placering rundt om i landsdelene.

På flere upplandske runesten findes indskrifter over mænd, om hvem det siges, at de tog danegæld, var i tinglid eller døde i England. På en af dem – fra Husby-Lyhundra kirke – hedder det om en vis Sven, at han skulle fare til England, men blev død i Jylland. Med henvisning til disse indskrifter har Elias Wessén i sit nys udkomne skrift om Sveriges historiske runeindskrifter gjort gældende, at de danske vikingeborge først og fremmest skulle fungere som opsamlingslejre for krigere fra andre egne i Norden, der sluttede sig til den sejrige konge.¹¹ I hvor høj grad de fremmede krigere har præget lejrene, lader sig næppe afgøre ad arkæologisk vej. At de har været der, kan ikke bevixles. I Englands erobring tog krigsfolk fra hele Norden del.

I sit værk om Trelleborg tog Poul Nørlund ikke definitivt stilling til spørgsmålet om borgens formål. Dog lagde han ikke skjul på, at han fandt det sandsynligt, at anlægget stod i forbindelse med Svend Tveskægs Englandstogter.

Med den viden, vi nu ejer om de fire vikingeborge, må vi kunne gå et skridt videre end Nørlund og hævde, at borgene simpelthen er utænkelige uden de 20 års krig i England. Ingen dansk konge ville inden for en ganske kort periode have kunnet bygge og befolke de vældige lejre med de midler, der under normale forhold stod til hans rådighed. Danegælden, de store tributter som England år efter år måtte yde de fremmede flåder, må være den finansielle forudsætning ikke blot for opførelsen af borgene selv, men også for skabelsen af den stående store hær, som befolkede dem. På den måde kom England så at sige til at betale sin egen erobring. De fire borge står da som vidnesbyrd om den vældige magt, som de heldige togter gav kong Svend. De repræsenterer den mægtige krigsherres drøm om evig krig.

Derimod vil det ikke være rigtigt at betragte borgene som udtryk for, at vikingekongerne også i almindelighed havde stor magt i deres hjemland. Tværtimod. Vikingeborgenes korte funk-

¹¹ ELIAS WESSÉN: *Historiska Runinskrifter*. Stockholm 1960, p. 21 ff.

tionstid viser netop, hvor nøje kongens evne til at holde en stor hær var knyttet til hans krigsforetagender. Selv om Lauritz Weibull ikke havde ret, da han ville lade Trelleborg være anlagt af hjemlige stormænd, kan fundet af de fire borge ikke anfægte hans opfattelse af det danske rige ved år 1000 som et høvdingesamfund, hvor kongemagten sædvanligvis måtte lempe sig efter stormændene. Under englandstogterne havde kongen vel overtaget, men dette ændrede i det lange løb ikke den politiske balance.

Da England var erobret og vikingehæren sendt hjem, havde den danske konge ikke væsentlig større magtmidler i sit hjemland end før krigen. De fire borge mistede da deres eksistensberettigelse, og deres økonomiske grundlag faldt bort. Der var ikke mere nogen til at bebo de gigantiske anlæg, ingen årsag til at holde dem vedlige. De blev øde og forfaldt så hastigt, at selv mindet om dem var svundet bort, da Saxo og Svend Aggesen optegnede danernes herlige bedrifter.

Olaf Olsen

SUMMARY

Trelleborg problems

Danish Viking camps and their historical background

The discovery and excavation by Poul Nørlund of the Viking camp *Trelleborg* in Zealand during the 1930s was followed up by the work of C. G. Schultz, who established the existence of three corresponding sites: *Aggersborg* by the Lime Fjord, *Fyrkat* near Hobro in East Jutland and at *Nonnebakken* in Odense on the island of Funen. All four camps are built according to a strict plan (fig. 1) which is consistently followed, and they differ from each other only in size and in certain details. The largest camp is *Aggersborg* which has 48 identical wooden houses within its rampart, each measuring 33 metres in length (110 Roman feet). The interior dia-

meter of the rampart is 240 metres. At Trelleborg the diameter inside the rampart is 136 metres with 16 identical houses, 100 Roman feet long, an additional 15 houses (at 90 Roman feet) are situated in the outer defence-work. Fyrkat has 16 houses, each 96 Roman feet in length; here no outer defence-work has been found. The interior diameter of the camp is 120 metres and corresponds to that at Nonnebakken, about which little is known otherwise, as the site has been built up since the turn of the century.

Poul Nørlund dated Trelleborg to c. 1000 A.D., but stressed that the basis for this dating was uncertain. Finds from the camp are few, and traces of settlements of both earlier and later date exist on the site. At Fyrkat there is no evidence of buildings other than those belonging to the camp itself, but the small finds are even fewer in number than at Trelleborg. Nevertheless the main impression is that this camp is also from about 1000 A.D.

Traces of an earlier village were found at Aggersborg. It was apparently pulled down to give way for the camp, and it proved difficult to differentiate between the finds from the village and the camp. C. G. Schultz considered Aggersborg to be of later date than the other sites. However Aggersborg and Fyrkat resemble each other closely in constructional respects, for example, the concealed features in the rampart are almost identical (fig. 2), and they must have been built during the same period.

Three (possibly four) hoards were found at Nonnebakken long before it was realized that this was the site of a Viking camp. The hoards include ornaments from the end of the 10th or the beginning of the 11th century.

Judging from the collective evidence of the single finds, all four camps were built sometime between c. 970 and 1020 A.D. Poul Nørlund has suggested that Trelleborg was not permanently occupied after c. 1050. The period of occupation was possibly even shorter at Fyrkat where the single finds are fewer; furthermore, it was destroyed by fire and this could have occurred only a few years after its completion. At present, so little is known about Nonnebakken that no conclusions can be reached as to the duration of its occupation. Aggersborg, however, poses some interesting problems. It is the only camp to be mentioned in historical records. In his hagiography of Canute the Holy, Aelnoth relates how Aggersborg was stormed and destroyed during the revolt against Canute in 1086. But this Aggersborg is not necessarily identical with the Viking camp, it

could well have been a settlement situated nearer the shore of the Lime Fjord on the site of the present Aggersborggård. That this was indeed the case is substantiated by the excavation of the houses in the Viking camp, the walls of which are dug into the ground. This type of wall is very prone to rot just above the soil-line, and some of the timbers have to be replaced after a few decades if the building is to remain standing. The post-holes at Aggersborg (also at Trelleborg and Fyrkat) appear to be practically undisturbed by repairs, and it seems unlikely then, that the Aggersborg camp was intact as a fortress in 1086.

Poul Nørlund thought it probable that a Danish king was responsible for Trelleborg, while Lauritz Weibull has pointed out that the Danish Crown at the turn of the 10th century had not yet emerged as a dominating factor in the country, and that the builder of Trelleborg was more likely to be found among the powerful chieftains who, according to Adam of Bremen's accounts, still dominated Danish waters with their men and ships 70 years after this.

The subsequent discovery of three other camps – and more may yet be found – supports Poul Nørlund's suggestion. The completion of such a large-scale project as the building of four practically identical fortresses in totally different parts of the country could only have been accomplished by a dominant central power – the king.

The camps should be regarded as barracks; they could probably accommodate 6,000 men in all. Well protected against sea attack because of their withdrawn position by narrow, navigable channels, they were of no use in defending Danish coastal waters: their position was for self-defence alone.

On the other hand, it is striking that they are all situated near important overland routes. If the camps had a strategic significance, apart from their function as barracks, this was not directed against foreign invaders but against the people in Denmark itself.

The Danish king and the *Landsthings* could compel the male population to take up arms when the country was invaded, and to a limited extent for offensive measures, but this army could not be forced to serve in barracks on its native soil. Consequently, it seems likely that the four camps were occupied by professional soldiers.

In times of peace, the resources of the Danish king were not large enough to enable him to maintain a permanent army of several thousand. Therefore the fortresses must be associated with a period of prolonged and profitable warfare which could supply the funds

for this. Suitable conditions were provided during the reign of Svend Forkbeard (c. 985–1014). Virtually every year from 994 until 1013, the king carried out raids on England which was at that time in a state of political disorganization, and unable to offer any effective resistance. Attempts were made to buy peace instead in the form of repeated payments of tribute to the Viking army. This in turn renewed its strength and inspired fresh attacks, until the Vikings finally were in a position to conquer England. Svend Forkbeard was proclaimed king of England in 1013.

This easy and profitable method of warfare must have produced a large force of professional warriors: men who did not just go on a few lucrative raids before settling as farmers in their native country, but men to whom war was a permanent occupation. The soldiers came from all over Scandinavia, and we can assume that the camps were built as winter barracks and training centres for these men, serving to control the country strategically at the same time.

The short duration of their occupation demonstrates how closely the camps were associated with the Viking raids on England. The Danish king had neither reason nor resources to maintain them when the raids ended, and the large fortresses fell into decay so rapidly that they were obliterated from living memory by the late 12th century when the history of the Danes was recorded by Saxo Grammaticus and Svend Aggesen.